

บทที่ ๑

ญี่ปุ่นในต้นคริสต์ศตวรรษที่ ๑๕

ลัทธินิยมศักดิ์นาสวามิภักดิ์เสื่อม — บทบาทของชาмуโรเปลี่ยนแปลงไป — ความเติบโตใหญ่ของสมาคมพ่อค้าผูกขาด — สังคมชนบท

เมื่อบรรดานักสำรวจดินแดนชาวยุโรปแห่งศตวรรษที่ ๑๖ เดินทางเข้ามาและเข้าไปในน่านน้ำตะวันออกไกล เขาได้เผชิญกับอารยธรรมที่ค่อนข้างจะแตกต่างจากอารยธรรมของอินเดียและเอเชียตะวันตกที่ได้พบเห็นมา เหนือดินแดนที่ขยายจากตั้งเกี่ยทางใต้สู่เกาหลีทางตอนเหนือ เขาได้พบวัฒนธรรมที่มีรากฐานลักษณะจีน ชนชาติเหล่านั้นได้หมายมุ่งไปที่จีนเป็นหลักของโครงสร้างสากลและเป็นแหล่งที่มาของความเชื่อถือเด่นชัดของตน วัฒนธรรมนั้นมิได้มีลักษณะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันนัก เพราะอิทธิพลจีนย่อมมีระดับขีดคั่นและคุณลักษณะต่างกันตามกาลวาระและตามเฉพาะแหล่ง อย่างไรก็ตาม ความแตกต่างของลักษณะวัฒนธรรมแต่ละแห่งก็มีได้มีมากเหมือนที่ปรากฏในกรณีของความแตกต่างของวัฒนธรรมแต่ละแห่งในยุโรป จึงเป็นที่แน่นอนว่า ความแตกต่างของวัฒนธรรมแต่ละแห่งมิได้ใหญ่หลวงจนถึงขนาดขาดคุณลักษณะร่วมเสียทีเดียว

ญี่ปุ่นเป็นส่วนหนึ่งของอารยธรรมนี้ ตั้งแต่ในอดีตอันยาวนาน ความคิดของจีนย่อมมีผลกระทบต่อญี่ปุ่นในการสร้างวัฒนธรรม อาทิในด้านอักษร ความคิดเกี่ยวกับระบบราชาธิปไตยและระบบครอบครัว ศาสนาพุทธ ปรัชญาธรรมของลัทธิขงจื้อ แม้แต่ศิลปญี่ปุ่นเองที่มีลักษณะในรายละเอียดปลีกย่อยและในภาคปฏิบัติเป็นญี่ปุ่น ก็ยังยอมรับกันว่ามีพื้นฐานอิทธิพลศิลปจีน แต่อีกแง่หนึ่ง ความสัมพันธ์ทางการเมืองระหว่างจีนกับญี่ปุ่นกลับห่างเหินกันอย่างคาดไม่ถึง บางครั้ง ญี่ปุ่นแสดงที่ท่าเต็มใจที่จะยอมรับฐานะต่ำต้อยด้วยหวังรับประโยชน์ทางเศรษฐกิจจากจีน บางครั้ง ญี่ปุ่นไม่ยอมรับฐานะต่ำด้วยและเหยียดฐานะเช่นนั้นยิ่งนักแม้จะเสี่ยงต่อการทำสงครามกับจีน จีนเองก็ไม่เคยสามารถควบคุมญี่ปุ่นได้ด้วยพลังกำลัง ยิ่งกว่านั้น สถาบันการปกครองของสองประเทศได้พัฒนาไปในแนวที่ต่างกันมาก ในขณะที่จีนพัฒนาการปกครองไปสู่ระบอบจักรพรรดิราชย์บนพื้นฐานของระบบข้าราชการประจำ (Imperial Bureaucracy) ซึ่งมาจากชนชั้นที่เป็นเจ้าที่ดินมีการศึกษา (Scholar gentry) ในศตวรรษที่ ๑๒ ญี่ปุ่นพัฒนาการปกครอง

ไปสู่ลักษณะที่ใกล้เคียงกับระบอบศักดินาสวามิภักดิ์แบบยุโรป ลักษณะพัฒนาการที่แตกต่างกันนี้มีปรากฏจนถึงศตวรรษที่ ๑๙ แม้มีการเปลี่ยนแปลงในด้านผู้นำและโครงสร้าง

ในขณะเดียวกัน ระหว่าง ค.ศ.๑๖๓๐-๔๐ ผู้นำญี่ปุ่นได้ตัดสินใจปิดประเทศ เพื่อควบคุมทุกปัจจัยที่อาจคุกคามความมั่นคงทางการเมือง โดยห้ามชาวญี่ปุ่นออกนอกประเทศ และห้ามนักบวชและพ่อค้าต่างชาติเข้าประเทศ ยกเว้นชาวฮอลันดาและพ่อค้าจีนซึ่งได้รับอนุญาตเข้าประเทศได้เฉพาะที่เมืองนางาซากิ (Nagasaki) ชาวฮอลันดาและหนังสือของพวกนี้จึงเป็นแหล่งข่าวโลกภายนอกสำหรับชาวญี่ปุ่น ทรรศนะของชาวญี่ปุ่นที่มีต่อความสัมพันธ์ระหว่างประเทศนั้น ได้ถูกกำหนดขึ้นจากความรู้ที่ได้รับดังกล่าว และทรรศนะเช่นนี้ยังปรากฏเหมือนเดิมมาจนถึงศตวรรษที่ ๑๙ โดยมีใต้กระตือรือร้นที่จะเฝ้าหาความรู้เพิ่มเติม เมื่อญี่ปุ่นยอมรับเทคโนโลยีเช่นในด้านการผลิตอาวุธปืนไฟและปืนใหญ่แบบยุโรป ญี่ปุ่นก็รับเทคโนโลยีอย่างระมัดระวังมาก จนทำให้การป้องกันประเทศในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ยังคงเหมือนเดิมของศตวรรษที่ ๑๗ ในขณะที่ขอย่อยการค้าและการตั้งหลักแหล่งที่ได้มีมาตั้งแต่ ค.ศ.๑๕๙๐ ในพื้นที่จรดพรมแดนจีนได้ถูกละเลยทอดทิ้งไป

ระบบปิดประเทศ (Sakoku) เป็นนโยบายที่ดำเนินมาเป็นเวลาสองร้อยปี อย่างไรก็ตามระบบนี้ได้เริ่มอ่อนลงในศตวรรษที่ ๑๙ เมื่อต้องเผชิญกับชาวตะวันตกที่พัฒนาการอุตสาหกรรมและแผ่ขยายตัวล่วงล้ำเข้ามาในญี่ปุ่น ได้มีการลงนามในสนธิสัญญาต่าง ๆ และมีการค้าต่อกันระหว่าง ค.ศ.๑๘๕๓-๘ ส่วนปีต่อมา ความกดดันจากภายในและภายนอกประเทศได้ไค่นล้มระบอบการปกครองของตระกูลโตกูงาวา (Tokugawa Rule) แนวทางใหม่ให้แก่ผู้นำใหม่เข้ายึดอำนาจโดยดุลพินิจของกลุ่มผู้นำใหม่นี้เองที่ทำให้ญี่ปุ่นได้ปรากฏตนเด่นชัดในการรับอิทธิพลตะวันตกเต็มที่ ผลปรากฏว่าเมื่อสิ้นศตวรรษที่ ๑๙ พื้นฐานอารยธรรมตะวันตกได้กำหนดแนวทางแก่ญี่ปุ่น แม้จะไม่ถึงขั้นเปลี่ยนแปลงแนวทางนั้น ยุโรปได้มีบทบาทแทนที่จีนในการเป็นแม่บทแห่งแบบอย่างและความคิดแก่ญี่ปุ่นในด้านต่าง ๆ ทุกแง่ทุกมุมของชีวิต หนังสือนี้จึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับกระบวนการดังกล่าว และเกี่ยวกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นติดตามมา

ในศตวรรษที่ ๑๘ ญี่ปุ่นยังคงเป็นรัฐศักดินาสวามิภักดิ์ อันที่จริง ลัทธิศักดินาสวามิภักดิ์เองก็กำลังเสื่อมลง เศรษฐกิจการเงิน (Money Economy) ซึ่งปรากฏเด่นชัดตามตัวเมืองและแทรกซึมลงไปสู่ระดับหมู่บ้าน บันทอนสัมพันธ์ภาพเชิงผูกพันนครณิด้วยความจงรักภักดี ความบั่นป่วนทางการคลังได้คุกคามเสถียรภาพของรัฐบาลเจ้าขุนนางตามที่ตั้งต่าง ๆ มาก

ถึงกระนั้นเหล่าซามูไร (Samurai) คือ อัศวิน และบุคคลผู้ถืออาวุธของเหล่าผู้กล้าและรักเกียรติ ก็ยังคงครอบงำสังคมในแง่การเมืองอยู่ เหล่าซามูไรเป็นชนชั้นที่ประกอบกันขึ้นเป็นกองทัพ มียศถาบรรดาศักดิ์ มีตำแหน่งและที่ดินอันเป็นบำเหน็จได้มาจากตำแหน่ง ผู้นำซามูไรทำหน้าที่ บริหารราชการแผ่นดิน เรียกว่าโชกุน (Shogun) ตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งสืบต่อกทอดกัน เฉพาะในตระกูลโตกูงาวะ (Tokugawa) ตั้งแต่ ค.ศ. ๑๖๐๓ ผู้นำตระกูลนี้เป็นผู้แทนของฝ่ายทหาร (Military Deputy) ของจักรพรรดิ จึงถือว่าเป็นผู้ปกครองที่แท้จริงของญี่ปุ่น โชกุนมีอำนาจปกครอง ชนทุกหมู่เหล่าทุกหนแห่ง แม้แต่ราชสำนักเองที่เมืองหลวงเกียวโต (Kyoto) โชกุนมีตัวแทน ทำหน้าที่เป็นผู้ว่าราชการ ซึ่งคัดเลือกจากวงศาคณาญาติหรือข้าบริวาร เหล่าขุนนางประจำ ราชสำนักที่ได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เพื่อรักษาผลประโยชน์ของโชกุนต้องสาบานตนสวามิภักดิ์ เป็นพิเศษต่อโชกุน และทำหน้าที่เป็นตัวแทนโชกุนในการควบคุมการแต่งตั้งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ประจำราชสำนัก ข้าราชการเหล่านี้ย่อมปฏิบัติหน้าที่ไปวัน ๆ และข้องเกี่ยวเฉพาะเรื่อง พิธีกรรม โดยมีแต่ความทรงจำถึงอดีตที่ครั้งหนึ่งจักรพรรดิเคยทรงมีพระราชอำนาจในการปกครอง ประเทศอย่างแท้จริงเท่านั้น ข้าราชการเหล่านี้ได้ชดเชยการไร้อำนาจส่วนตนโดยหวังพึ่งพา ความอนุเคราะห์จากโชกุนซึ่งก็ได้เอื้ออารีเท่าใดนัก ขุนนางราชสำนักที่ร่ำรวยที่สุดมีรายได้ เป็นผลผลิตข้าวน้อยเสียยิ่งกว่ารายได้ข้าวของข้าราชการประจำสำนักของโชกุนด้วยซ้ำ ในขณะที่ขุนนางราชสำนักส่วนใหญ่ภายใต้ภาวะอันยากไร้บีบคั้นให้มีความเป็นอยู่เยี่ยงอย่างระดับ ข้าบริวารของขุนนางเจ้าที่ดินระดับต่ำ กฎหมายของโชกุนกำหนดวิถีชีวิตของขุนนางประจำ ราชสำนักอย่างละเอียดมากในด้านการแต่งกาย การแต่งงานและความประพฤติ แม้แต่การไฝหา ศิลปวิทยาการและงานอดิเรก องค์จักรพรรดิเองก็ทรงรับเบี้ยหวัดเงินปีจากโชกุน และวังของ พระองค์นั้นเปรียบเสมือนสถานที่จองจำพระองค์นั่นเอง

ในด้านตรงกันข้ามอย่างเห็นเด่นชัด ผู้คนบริวารของโชกุนที่เมืองเอโดะ (Edo—ปัจจุบัน คือโตเกียว) คือชนชั้นนำในการปกครองที่แท้จริง ภายใต้การนำของโชกุนผู้ยิ่งใหญ่โดยฐานะที่อยู่ ในตำแหน่ง และโดยฐานะที่เป็นเจ้าที่ดิน ๑๕% ของที่ดินทั้งประเทศ^๑ ผู้เช่าที่ดินของเขา (ไม่นับรวม ถึงที่เป็นขุนนางบริวารโดยตรง) ก็มีปริมาณเท่ากันเช่นนั้น การบริหารราชการในพื้นที่การ ปกครองที่กว้างขวางเช่นนี้ต้องอาศัยข้าราชการใหญ่น้อยนับพันที่ย่อมนำรายได้มาหล่อเลี้ยงสำนัก โชกุน เป็นเงินเดือนแก่ข้าราชการ เป็นเงินปีแก่ผู้ที่ไม่มียี่สิบ และเป็นเงินจุนเจือผู้ซึ่งรักภักดีแต่ ยากไร้ และยังเป็นรายได้ที่บำรุงทั้งประเทศด้วย ในประเทศญี่ปุ่นที่อยู่ภายใต้การปกครองของ ตระกูลโตกูงาวะ เวกเซินญูโรบในยุคคลง องค์จักรพรรดิย่อมจะต้องทรงดำเนินพระชนม์ชีพ ไปตามลำพัง

ในฐานะที่เป็นทั้งผู้แทนฝ่ายทหารของพระเจ้าจักรพรรดิ และเจ้าที่ดิน โชกุนได้จัดการบริหารราชการแผ่นดินส่วนกลางขึ้น ในด้านทฤษฎี โชกุนคือผู้ทรงอำนาจแต่ผู้เดียว แต่หลัง ค.ศ.๑๖๕๐ ตระกูลโตกูงาวะไม่ใคร่จะมีโชกุนที่มีความสามารถพอที่จะใช้อำนาจแต่ผู้เดียวได้ โชกุนบางคนก็ตกอยู่ใต้อำนาจบริวารที่สอพลอของตน แม้ในศตวรรษที่ ๑๙ จะถือเป็นกรณียกเว้นก็ตาม ในอดีต ผู้กำหนดวินิจฉัยนโยบายคือกลุ่มข้าราชการแต่งตั้งจากลำดับชั้นต่าง ๆ ของบริวารของโชกุนและที่นับว่ามีอำนาจที่สุดคือ คณะที่ปรึกษาแห่งรัฐ (Councillors of State—Rojū) มีสมาชิกประมาณ ๔-๕ คน รับผิดชอบนโยบายทั่วไป และตรวจตราดูแลพวกขุนนางชั้นผู้ใหญ่ กลุ่มที่มีอำนาจรองลงมาคือ คณะที่ปรึกษาระดับรองลงมา (Junior Council) มีหน้าที่ควบคุมชามูไรชั้นผู้น้อย และข้าราชการที่ดูแลวัดวาอาราม ทั้งสองคณะดังกล่าวและผู้ว่าราชการเมืองเกียวโต และโคซากา (Osaka) เป็นเจ้าขุนนางระดับสูง (Daimyo) มีที่ดินที่สามารถผลิตข้าวได้ประมาณ ๑๐,๐๐๐ โกกุ (Koku หรือเท่ากับ ๕๐,๐๐๐ บุฉะ-เอลล์—bushels มาตรา ๑ bushel = ๘ แกลลอน) ต่อปี เจ้าขุนนางระดับสูงเหล่านี้มีขุนนางระดับต่ำรับใช้ที่นับว่าสำคัญคือ คณะเจ้าหน้าที่ปกครอง (Edo Magistrate—machi-bugyo) ทำหน้าที่ปกครองเมืองหลวงที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นชามูไร คณะกรรมการการคลัง (kanjo bugyo) มีหน้าที่เกี่ยวกับรายได้และปกครองสำนักของโชกุน คณะตรวจตรา (Censor หรือ Metsuke) มีหน้าที่สอดส่องความไม่พึงพอใจของราษฎรและการบริหารราชการอันเลวร้ายของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองและขุนนาง อีกกลุ่มที่อยู่ในระดับเดียวกันหรือใกล้เคียงกับกลุ่มคณะดังกล่าวคือ บรรดาผู้ว่าราชการเมืองสำคัญ ๆ คือ นางาซากิ ซึ่งโชกุนปกครองเองโดยตรงและบรรดาผู้จัดการทรัพย์สินของแคว้นแคว้นที่ดินอันมหาศาลของโชกุน

จักรกลของการบริหารราชการแผ่นดินซ้ำมาก และค่อนข้างจะยุ่งยากรุงรัง และเกี่ยวพันไปถึงการตรวจตราและถ่วงดุลอำนาจซึ่งมีขึ้นเพื่อปกป้องตัวระบบการปกครองมิให้ข้าราชการทะเลเยทะยานมากกว่าจะมีระบบขึ้นเพื่อคุณประโยชน์แก่ราชการโดยตรง ทุกหน่วยราชการต้องมีคนประเภทนี้มากกว่าหนึ่งคน เพื่อสอดส่องให้ปฏิบัติงานอย่างถูกต้อง จนยากที่จะชี้ชัดได้ว่า ข้าราชการแต่ละคนมีหน้าที่ตรงไหนและขอบเขตแห่งหน้าที่อยู่ตรงไหน เพราะก้าวก่ายหน้าที่กันจนยากที่จะเห็นเด่นชัดได้ว่า ใครมีอำนาจตัดสินใจ แม้ว่าจะมีระเบียบข้อบังคับเป็นรายละเอียดระบุยศและความอาวุโส ซึ่งจะระบุได้ชัดถึงขั้นตอนราชการอย่างมิต้องสงสัยเลยก็ตาม ผลก็คือทำให้แต่ละคนหรือแต่ละกลุ่มยากที่จะมีอำนาจผูกขาดตำแหน่งสำคัญที่มีอยู่น้อยมาก อีกประการหนึ่ง การจำกัดตำแหน่งต่าง ๆ ให้แก่กลุ่มข้าบริวารของโชกุนหรือแก่กลุ่มขุนนางที่จงรักภักดีต่อโชกุน เป็นการเอื้อผลประโยชน์แก่กลุ่มที่ธารงไว้ซึ่งอำนาจโชกุนตระกูลโตกูงาวะเอง

เจ้าขุนนางศักดินา มีลำดับชั้นในแง่ความสัมพันธ์กับตระกูลโตกูงาวา ดังนี้.—

๑. เจ้าขุนนางโดยสายเลือดตระกูลโตกูงาวา มีสามตระกูล คือ ตระกูลคิอิ (Kii) โอวาริ (Owari) และมิโตะ (Mito) ซึ่งสืบเชื้อสายโดยตรงจากปฐมโชกุน คือ โตกูงาวา อิเอยาสุ (Tokugawa Ieyasu)

๒. เจ้าขุนนางตระกูลทายาสุ (Tayasu) ฮิตสึบาชิ (Hitotsubashi) และชิมิซุ (Shimizu) ล้วนสืบเชื้อสายมาจากผู้นำ ๒ คน ในศตวรรษที่ ๑๘ คือ โยชิโมเน (Yoshimone) และอิเอชิเง (Ieshige)

๓. เจ้าขุนนางจากตระกูลที่มีสายสัมพันธ์กับโตกูงาวา ส่วนใหญ่ถือวงศ์สกุลมัตสึดาอิรา (Matsudaira)

เจ้าขุนนาง ๒ ชั้นแรก ต้องพร้อมที่จะมีผู้สืบตระกูลไปเป็นทายาท ถ้าตระกูลโตกูงาวา ไร้ทายาทสายตรง เจ้าขุนนางชั้นที่ ๓ อาจเข้ารับตำแหน่งสำคัญได้ในยามฉุกเฉิน

๔. เจ้าขุนนางที่ขึ้นต่อโชกุน (Fudai) ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา มีประมาณ ๑๒๐ คน สืบเชื้อสายมาจากบริวารติดตามอิเอยาสุปฐมโชกุน ขุนนางกลุ่มนี้มีสิทธิ์แต่งตั้งคณะที่ปรึกษาแห่งรัฐและคณะที่พิจาราระดับรอง โชกุนมักปรึกษาผู้นำตระกูลของชนชั้นระดับนี้ ขุนนางชั้นนี้มีคุณสมบัติพร้อมที่จะมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินเมื่อจำเป็นให้แก่บ้านเมือง เจ้าขุนนางระดับนี้เป็นเจ้าขุนนางวงใน

๕. เจ้าขุนนางวงนอก (Tozama) จากตระกูลที่ยอมสยบต่อโตกูงาวา หลังจากสงครามปราบปรามที่เซกิฮาราระ (Sekibahara) ใน ค.ศ. ๑๖๐๐ ขุนนางระดับนี้ถูกกีดกันจากตำแหน่งในราชการส่วนกลาง ด้วยถือว่าเป็นกลุ่มที่ส่อลักษณะกระด้างกระเดื่อง

ขุนนางทุกระดับดังกล่าวเป็นอิสระในบางระดับขีดค้นและปลอดจากการแทรกแซงของรัฐบาลภายในแคว้นของตนที่บางทีก็เกือบทั้งหมด ในกรณีที่เป็นขุนนางผู้ทรงอำนาจแล้ว ขุนนางนั้นก็คือเจ้าในแคว้นผู้ปกครองตามแบบอย่างการปกครองส่วนกลาง และไม่มีหน้าที่จัดเก็บภาษีเพื่อส่งส่วนกลาง แต่โดยส่วนตัวแล้ว ขุนนางเหล่านี้ไม่เป็นไทแก่ตัว โชกุนมีอำนาจโยกย้ายเขาไปที่ใดย่อมได้ จะลดขนาดแคว้นของเขาก็ได้ หรือถึงขนาดริบที่ดินแคว้นไปเลยก็ได้ ถ้าขุนนางผู้นั้นบกพร่องในหน้าที่และย่อหย่อนในความจงรักภักดีต่อโชกุน เจ้าขุนนางระดับสูงถูกเรียกเกณฑ์ช่วยการสาธารณูปโภคซึ่งสิ้นเปลืองเงินทองมาก เช่น เกณฑ์ไปช่วยควบคุมอุทกภัย สร้างถนน ซ่อมแซมอาคารสถานที่เมื่อเกิดแผ่นดินไหวหรือเกิดเพลิงไหม้ การแต่งงานระหว่างตระกูลต้องได้รับอนุญาตจากโชกุนก่อน จะสร้างหรือซ่อมแซมประสาท

ก็ต้องขออนุญาตจากโชกุนก่อน ที่สำคัญที่สุดก็คือ ชุนนางถูกเกณฑ์ให้เดินทางไปประจำเมืองเอโดะปีละ 6 เดือน และต้องมีญาติในครัวเรือนเป็นตัวประกันไว้กับโชกุนเมื่อตนจะเดินทางกลับแคว้นแคว้นของตน ระบบนี้คือระบบเข้าเวร (Sankin kotai—Alternate attendance) ถือเป็นรากฐานสำคัญยิ่งของกลไกทั้งหมดที่ควบคุมชุนนาง

มาตรการขั้นสุดท้ายที่ทำให้ตระกูลโตกุงาวาสามารถใช้มาตรการคุมชุนนางทุกชั้นตอนดังกล่าวได้สำเร็จผล คือมาตรการจัดสรรที่ดิน เพราะในสังคมศักดินาฯ ที่ดินคือรากฐานแห่งอำนาจทหาร และพลังกำลังคือบงกชโทยะถึงที่สุด ต้นสมัยโตกุงาวา อียะฮะสึ ทายาทของเขาและหลานของเขาตามลำดับสามรุ่นผู้นำได้จัดสรรที่ดินโดยถือหลักที่ดินส่วนใหญ่อยู่ในมือของตระกูลโตกุงาวา และสมัครพรรคพวกของตนและได้ควบคุมดินแดนที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ทั้งหมด โชกุนและชุนนางบริวารครอบครองที่ดินที่ให้ผลผลิตพืชผลประมาณ ๓๐% ของรายได้ผลผลิตการเกษตรทั้งประเทศ ตระกูลอื่น ๆ ที่แยกเป็นสาขาของโตกุงาวา ก็ครอบครองที่ดินประมาณ 10% ของที่ดินทั้งประเทศ ชุนนางบริวารที่สัตย์ซื่อก็ครอบครองประมาณสองเท่าที่ดินในครอบครองส่วนใหญ่อยู่ในภาคกลาง เป็นการประกันว่าตระกูลโตกุงาวาจะสามารถครอบงำทั้งเมืองหลวงเอโดะและเกียวโต และควบคุมเส้นทางหลวงที่เชื่อมสองเมืองคือทางหลวงโตไกโด (Tokaido) ได้ ส่วนพวกชุนนางวงนอกครอบครองที่ดินอีก ๔๐% ของทั้งประเทศซึ่งส่วนใหญ่อยู่ทางภาคใต้และภาคตะวันออกหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ชุนนางวงนอกที่มีบ้างบางคนทะระอำนาจยิ่งใหญ่แต่ก็อยู่ในสายตาอันระแวดระวังของชุนนางบริวารวงในซึ่งจะมีที่ดินชิดพรมแดน

อย่างไรก็ตาม โตกุงาวามีนโยบายไม่เสริมส่งชุนนางบริวารของตนให้มีที่ดินมากมายจนเป็นอันตรายต่อตน พวกชุนนางบริวารคุมพื้นที่ผลิตข้าว ๖ ล้านโกกุ จากผลผลิตข้าวทั้งประเทศ ๓๐ ล้าน ชุนนางบริวารแต่ละคนมีผลผลิตข้าวได้ไม่เกิน ๒๐๐,๐๐๐ โกกุ^๒ เป็นการกำหนดจุดเป็นสถิติหลักฐานของฝ่ายโตกุงาวา ในศตวรรษที่ ๑๗ แต่สองร้อยปีต่อมา สันติภาพ ความสงบสุข ความเปลี่ยนแปลงของเทคโนโลยีล้วนมีส่วนเพิ่มผลผลิตการเกษตรในบางแห่งเป็นการผลิตได้ในอัตราที่ไกลเกินสถิติที่จดไว้และค่าของผลผลิตก็เปลี่ยนแปลงด้วย ทำให้บางแคว้นแคว้นมั่งคั่งบางแห่งก็ยากจน ที่ควรสังเกตคือ ความเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้ฝ่ายโตกุงาวาและบริวารเสียเปรียบมาก เพราะความมั่งคั่งมีขึ้นในดินแดนรอบนอกมากกว่าในรอบในและส่วนกลางซึ่งที่ดินเพาะปลูกมานานจนยากแก่การปรับปรุง ผิดจากที่ดินรอบนอกเป็นที่บุกเบิก ที่ไถมั่งคั่งผู้คนเสียภาษีได้สูง มีโอกาสที่จะรับภาระปัญหาการคลังที่จะเกิดขึ้น อันเป็นผลมาจากการความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ แต่ที่ดินเช่นนี้ที่มั่งคั่งก็นับว่ามีน้อยมากเมื่อเทียบกับส่วนใหญ่แล้ว

ข้อที่ถกเถียงกันมีปรากฏว่า นโยบายของโตงูงวาวเอง ต้องรับผิดชอบต่อความเปลี่ยนแปลงทางสังคม ซึ่งมีใช้สิ่งที่ตระกูลนี้ปรารถนาเลย ทศนคติของโตงูงวาวที่มีต่อสังคม คือสังคมที่มีการแบ่งชั้นแน่นอนเป็นลำดับคือ ชนชั้นชาмуไร ชาวนา ช่างฝีมือ และพ่อค้า แต่ละชนชั้นก็แบ่งชอยถึยบในชั้นของตนอีก โดยมีลักษณะแบ่งแยกชัดฉัดมันคง ชาмуไรเป็นทหารและผู้ปกครองประเทศ ชาวนาผลิตข้าว และเสียภาษี ได้รับการยกย่องเป็นพื้นฐานแห่งรัฐ บทบาทของช่างฝีมือถือว่ามีประโยชน์แต่ต่ำต้อย ส่วนพ่อค้าเป็นชนชั้นมาหลังสุดที่จัดลำดับยากในทรรคนะชาวมุ่ปุ่เน เพราะพ่อค้าดำเนินการค้าหวังผลกำไร เป็นความชั่วร้ายที่จำเป็นต้องมีหรือไม่ในสังคม? หรือควรจำกัดเพราะเป็นกาฝากบ้านทอนสังคม? เป็นเวลาช้านานมาแล้วก่อนศตวรรษที่ ๑๙ ที่พ่อค้ามีบทบาทในสังคมที่ห่างไกลจากบทบาทที่ผู้เคร่งประเพณีต้องการให้มี กระบวนการเปลี่ยนแปลงมีส่วนทำลายความเรียบง่ายในวิถีชีวิตซึ่งถือเป็นลักษณะชีวิตชาวนาและชาмуไร

ในสมัยแรก ๆ ชาмуไรคือพวกชาวนาที่ทำหน้าที่เป็นนักรบด้วย (farmer-warrior) เพาะปลูกในยามสงบและติดตามเจ้าขุนนางไปรบทัพจับศึก แต่เมื่อยุทธการทวีขอบเขตและความสลับซับซ้อนในศตวรรษที่ ๑๙ ทำให้การรบมีลักษณะยุทธการชำนาญการพิเศษ จนทำให้หน้าที่ของชาмуไรและชาวนาโดดเด่นขึ้น ในบั้นปลาย ชาวนาจึงถูกห้ามถืออาวุธ ชาмуไรก็ถูกจัดกลุ่มขึ้นใหม่ในลักษณะคล้ายกองกำลังทหารของพื้นที่ยึดครอง กินอยู่ในปราสาทที่มีการป้องกันเข้มแข็งในชนบทแวดล้อมที่อยู่ภายใต้การปกครอง แวนแคว้นของสมัยโตงูงวาวจึงมีลักษณะเช่นนี้ ที่กว้างใหญ่และโดยลักษณะที่ตั้งก็มีลักษณะรวมเป็นปึกแผ่นภายในพรมแดนของตนเอง เจ้าแวนแคว้นย่อมมีอำนาจแต่ผู้เดียวเหนือผู้คนและดินแดน ไม่ว่าจะเป็นวัดวาอารามหรือบวรารก็ล้วนสยบอยู่ใต้อำนาจ มีไม่กี่คนเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้ถือที่ดินแวนแคว้นเป็นเอกเทศแต่ก็ยังต้องขึ้นต่อระบบควบคุมซึ่งเป็นระบบเลียนแบบจากระบบควบคุมของตระกูลโตงูงวาวที่ใช้ครอบคลุมทั้งประเทศ ชาмуไรทั่วไปมักสูญเสียที่ดินของตน เมื่อถูกกะเกณฑ์ให้ประจำปราสาทคอยรับใช้เจ้าแวนแคว้น เขาก็ย่อมจะไม่สามารถดูแลการเพาะปลูกและการจัดเก็บภาษีของตนเองได้ เจ้าพนักงานของเจ้าแวนแคว้นเป็นผู้ทำหน้าที่แทน ชาмуไรได้รับเบี้ยหวัดเงินปีจากท้องพระคลังของแวนแคว้นเป็นการตอบแทน เบี้ยหวัดนั้นดีค่าจากการประเมินผลผลิตต่อปีของที่ดิน มีชาмуไรมากมายที่ขาดการติดต่อกับหมู่บ้าน เบี้ยหวัดเงินปีก็มีจำนวนคงที่แน่นอน ที่มักจ่ายเป็นเงินสดมากกว่าเป็นผลผลิตจากที่ดิน

การแปรรูปของชาмуไรยังดำเนินไปอีกขั้นหนึ่งเมื่อภายหลังสงครามกลางเมืองโตงูงวาวประสบความสำเร็จในการฟื้นฟูและรักษากฎหมายระเบียบแบบแผนสันติภาพ

ทำให้ชามุไรหมดบทบาทจำเป็นในการเป็นทหาร แต่ในขณะเดียวกัน ลักษณะแวนแคว้นใหม่ ๆ ก็ต้องการชามุไรเป็นนักบริหาร ตามปราสาท-เมือง (Castle-town) มีตำแหน่งว่างมากมายสำหรับชามุไรซึ่งมีหน้าที่ตั้งแต่การกำหนดรูปแบบนโยบายในการปกครองชนบท การควบคุมการคลังหรือเอกสารทางการ เพื่อบริการเป็นบริวารรับใช้ ผู้คุ้มครองและผู้เดินหนังสือ ตำแหน่งเหล่านี้เป็นของชามุไรหมด ซึ่งส่วนใหญ่ก็มักเป็นชามุไรที่มียศแน่นอน อาชีพบริหารของชามุไรนี้ยิ่งใหญ่มาจน นายโซโง (Yamaga Sogo) นักปราชญ์ผู้ลือชื่อได้เขียนพรรณนาไว้เมื่อสิ้นศตวรรษที่ ๑๗ ว่า :

“ในกรณีเล็ก ๆ น้อย ๆ เช่น การแต่งกาย อาหาร ที่อยู่ และอุปกรณ์เครื่องใช้และการใช้สอย ชามุไรต้องดำรงชีพตามแบบแผนประเพณีของชามุไร...ในเรื่องสำคัญ อาทิ การรักษาไว้ซึ่งสันติภาพและระเบียบแบบแผนของโลก พิธีกรรมและเทศกาล การควบคุมรัฐศักดิ์นิยา และท้องถิ่น ภูเขาและป่า ทะเลและแม่น้ำ ไร่ และนาข้าว วัดและอาราม และการควบคุมการแต่งกาย และการปรากฏกายของชนสี่เหล่าของประชาชน”^๓

ข้อเขียนของโซโงมิได้เหยียดบทบาทของชามุไร ทรรศนะของเขาได้นำเราไปจากภาพชามุไรที่เป็นทหารหยาบกร้านและป่าเถื่อน

เมื่อหมดสงครามโดยเหตุความเคลื่อนไหวทางสังคม สังคมญี่ปุ่นก็เกี่ยวข้องกับเรื่องโดยส่วนตัวและฐานะของครอบครัวทันที ชามุไรพบว่า คนผู้เป็นผู้ครอบครองฐานะโดยชาติกำเนิดหรือโดยตำแหน่ง ซึ่งอาจหลุดลอยได้อย่างง่ายดายเพียงแต่ไม่ปฏิบัติตามพิธีรีตองมากกว่าจะดีขึ้นด้วยปฏิบัติหน้าที่ตามคุณธรรม ยศศักดิ์มีจุดมุ่งหมายกระจายเช่นเดียวกับระเบียบข้อบังคับที่เกี่ยวข้องกัน ชนชั้นศักดิ์นิยา จึงอาจแบ่งออกได้เป็น ๓ ชั้น :-

๑. ชั้นที่มีความผูกพันโดยสายเลือดกับเจ้าแวนแคว้น หรือโดยที่เคยรับใช้มาช้านาน ชั้นนี้มักเป็นชามุไรชั้นสูงที่มั่งคั่งมีที่ดินของตนเอง แต่ชั้นนี้มีจำนวนน้อยมาก

๒. ชามุไรระดับกลางโดยยศและอภิสิทธิ์ แต่ถูกกีดกันจากตำแหน่งสูง ๆ

๓. ชามุไรระดับต่ำด้อย (Lesser samurai) มีจำนวนมากเป็นพลทหารราบจึงมีสิทธิ์แอบอ้างเป็นชามุไร และมีตำแหน่งการงานระดับชั้นผู้น้อย แต่ฐานะการเงินและฐานะทางสังคมต่ำด้อย

กว่าชาบูโรสองระดับแรก อันที่จริงแล้ว จะนับเนื่องบางคนในกลุ่มนี้เข้าเป็นฝ่ายนักปกครอง มิได้ฝ่ายนัก

การที่จะเลื่อนฐานะสูงขึ้นนั้นมิได้เป็นการง่ายเลย คนที่มีความสามารถอาจจะเลื่อนฐานะตัวเองได้สำเร็จ ในขณะที่อีกคนต้องอาศัยเวลา ๒-๓ ชั่วโมง จึงจะเลื่อนฐานะได้เช่นนั้นสำหรับครอบครัวของตน ส่วนใหญ่แล้ว ยศศักดิ์เป็นสิ่งสืบต่อตกทอดในวงศ์ตระกูลที่แน่นอนตายตัว พฤติกรรมทุกประการล้วนถูกกำหนดด้วยยศศักดิ์ เช่น การทำงาน การศึกษา และแม้แต่ท่าทางที่สำนวนเจรจา ถ้ามาจากแคว้นแคว้นเดียวกัน คนที่มียศเดียวกันย่อมรู้จักกันดี เพราะกฎระเบียบว่าด้วยที่อยู่อาศัย กำหนดตายตัวให้ครอบครัวยศเดียวกันต้องอยู่เป็นบ้านใกล้เคียง บ้านและการแต่งกายย่อมเหมือนกันแม้จะต่างกันบ้างตามฐานะการเงิน การศึกษาก็มักจะมาจากสำนักเดียวกัน ทำให้เป็นกลุ่มที่ผูกพันกันเหนียวแน่นมากในชุมชนของตน แม้แต่ในแคว้นใหญ่ ๆ ครอบครัวของชาบูโรระดับสูงและกลางก็มีไม่เกิน ๕,๐๐๐ ครัวเรือน ชาบูโรต่ำสุดก็ไม่เกินเรือนร้อย แต่สิ่งนี้ช่วยให้แยกกลุ่มแยกเหล่ากันได้เด่นชัด

ในสังคมที่ผู้คนต่างรู้จักฐานะกันดีเช่นนี้ ปรัชญาการปกครองย่อมมุ่งที่จะรักษากลุ่มคนไว้ในสังคม ความคิดของขงจื้อซึ่งเกี่ยวข้องกับชื่อของนักปราชญ์สมัยซุง (Sung) ชื่อ จู ซี (Chu Hsi) ย่อมเป็นที่นิยมยอมรับเพื่อจุดประสงค์ดังกล่าว เพราะได้เน้นให้ภรรยาสยบต่อสามี บุตรสยบต่อบิดา ประชาชนสยบต่อผู้ปกครอง แนวคิดของขงจื้อสอดคล้องกับอำนาจศักดินาฯ หน้าที่จงรักภักดีและหน้าที่รับใช้ถือเป็นเรื่องต้องสอนในโรงเรียน ซึ่งจัดตั้งขึ้นโดยตระกูลโตงงาวา และเหล่าขุนนาง สำนักเหล่านี้เน้นเรื่องดังกล่าวและชี้ชัดว่า ส่วนรวมต้องสำคัญเหนือส่วนตน ไม่ว่าจะเป็นครอบครัวหรือแคว้นแคว้นของตน ทศคนดัดดังกล่าวเด่นชัดยิ่งขึ้นเมื่อสอดคล้องกับความคิดของสังคมและศาสนาที่มุ่งพันธกรณี (Obligation, ho-on) ความคิดของคิติพุทธและคติขงจื้อที่เน้นหน้าที่แรกสุดของมนุษย์คือการดำรงชีพตามวิถีทางที่จักให้ผลตอบแทนอนุเคราะห์แก่ผู้นั้น กล่าวคือ มีหน้าที่ต่อเทพยดาทั้งหลายเพื่อหวังพรสมประสงค์ ต่อจักรวาลเพื่อค้าจุนชีพต่อบิดามารดาเพื่อหวังความรัก ต่อผู้มีอำนาจสูงส่งทางการเมืองเพื่อหวังความคุ้มครอง ดังนั้น ความจงรักภักดีและความเคารพกตัญญูรู้คุณย่อมเป็นสิ่งที่มิได้อยู่โดยพร้อมเพรียงและเป็นที่ยอมรับทางศาสนา

ความคิดดังกล่าวเมื่อเกี่ยวพันไปถึงองค์ประกอบอื่นจากประเพณีนิยม ก็หล่อหลอมขึ้นเป็นส่วนหนึ่งของวีรคติ (Bushido) ตามรูปแบบของโตงงาวา วีรคตินี้คือกฎหมายของข้าราชการ

เท่า ๆ กับของทหาร การเสียชีวิตในการรับใช้ขุนนางยังคงถือกันว่าเป็นการแสดงความจงรักภักดีอย่างสูงยิ่งเสมือนการพลีชีพเพื่อศาสนา แต่ถึงจะไม่ถึงขนาดนั้น การรับใช้ตามหน้าที่และการแนะนำอย่างสัตย์ซื่อก็มีใช้สิ่งที่จะเหยียดกันได้ การฝึกอบรมก็ยังถือว่าต้องผ่านการเรียนใฝหาความรู้ แม้จะเป็นการเข้มงวดและมีขัยสัธแบบทหารก็ยังไม่ถือว่าสำคัญ ความขยันหมั่นเพียรและความมัธยัสถ์ถือเป็นสิ่งพึงปฏิบัติเพื่อเป็นหลักประกันการปฏิบัติหน้าที่และการดำเนินชีวิตนี้คือแบบอย่างของความจงรักภักดี

ความประพฤติในอุดมคติที่นักปกครองกำหนดขึ้นได้เป็นที่ยอมรับปฏิบัติในสังคมโดยนัยนี้ วีรคติย่อมมีอิทธิพลต่อทุกหมู่เหล่า อย่างน้อยก็สำหรับผู้ที่แสวงหาความยอมรับฐานะคนได้จากสังคม แต่กฎเหล่านี้ก็มีข้อว่าจะปฏิบัติตามได้โดยง่าย เมื่อต้องเผชิญกับภาวะเศรษฐกิจผันผวน อาทิเช่น ความมัธยัสถ์ สันติสุข และความเติบโตใหญ่ของผลผลิตการเกษตรก็มีส่วนทำให้การค้าพัฒนาไปอย่างรวดเร็วมากในศตวรรษที่ ๑๗ มาตรฐานการครองชีพสูงขึ้นมาก ผู้คนส่วนใหญ่เสวยสุข แม้แต่ในปราสาท—เมืองที่อยู่ลิ้นลับ ก็ยังสามารถรับผลผลิตจากถิ่นไกลโพ้นอย่างคิวชู (Kyushu) และฮอกไกโด (Hokkaido) ได้ เมืองเอโดะมีบทบาทสำคัญมากสำหรับชีวิตชาмуไร เพราะขุนนางทั้งหลายยอมมาอยู่ปีละ ๖ เดือน โดยมีบริวารติดตามมา เมืองเอโดะมีสิ่งย้ายวนกิเลส เช่น สินค้าและสิ่งบันเทิงเริงรมย์ จนยากแก่การต้านทานกิเลสได้ จึงต้องจับจ่ายใช้สอยเงินสด บรรดาชาмуไรซึ่งมีรายได้เป็นผลผลิตข้าว แต่ต้องการเงินสดใช้จ่าย ต้องพึ่งพาพ่อค้าและนักการคลัง การใช้จ่ายมือเติบที่เมืองเอโดะสร้างอุปนิสัยใหม่ที่ไม้อาจแก้ไขได้เมื่อเผชิญภาวะรายจ่ายที่เกินคาด และการขาดรายได้เมื่อเผชิญภาวะไฟไหม้หรือน้ำท่วม พ่อค้าจึงเป็นผู้ให้เงินกู้แก่ชาмуไรเพื่อเอาเงินไปต่อเงิน ชาмуไรที่รอบคอบก็ไม่พ้นจากข่ายหนี้สิน เพราะราคาสินค้าในตัวเมืองเอโดะสูงมากกว่าการทวีตัวของผลผลิตการเกษตร อีกทั้ง ชาмуไรเองก็อดมิได้ที่จะล้มลงชีวิตที่ฟุ่มเฟือย มากกว่าจะยอมสละชีวิตเช่นนั้น เมื่อถึงปี ๑๗๐๐ ชนชั้นชาмуไรจึงมาถึงจุดที่ภาระหนี้สินล้นพ้นตัว

ในศตวรรษที่ ๑๘ หนี้สินของชาмуไรทวีขึ้นแม้ว่าเจ้าแคว้นแคว้นพยายามตรวจสอบควบคุม ยิ่งกว่านั้นฝ่ายบ้านเมืองเองก็เผชิญภาวะลำบากเหมือนเอกชน ย่อมไม่อาจจะช่วยเหลือบริวารของตนได้และมักจะเพิ่มการจัดเก็บภาษีบริวารของตน ในรูปของเงินกู้เกือบกึ่งหนึ่งของรายได้ของชาмуไร ทำให้ชาмуไรไม่พอใจจนละเลยได้แม้แต่วีรคติ ในบางแคว้นแคว้น ชาмуไรระดับกลางโทษนายของตนว่าไร้ความสามารถ และทะยานอยากที่จะมีส่วนร่วมการปกครองแคว้นแคว้น ยิ่งซ้ำร้ายชาмуไรผู้ต่ำต้อยก็เป็นผู้สนับสนุนความเคลื่อนไหวเพื่อจะปฏิรูปในรูปแบบ

หลากหลาย ในขณะที่บางคนก็พยายามแก้ปัญหาโดยหนทางอื่นที่นอกเหนือขอความช่วยเหลือจากสังคมศักดินาฯ คือยอมละทิ้งฐานะของชาмуไร แล้วยอมลดตนลงเป็นชาวนาหรือพ่อค้า หรือโดยการแต่งงาน และการเป็นบุตรบุญธรรมเพื่อนำความมั่งคั่งมาสู่ครอบครัว เป็นการแลกเปลี่ยนกับฐานะทางสังคม กระบวนการนี้เป็นที่คุ้นมากแม้ในแวดวงของขุนนางที่ยากไร้ มีส่วนเกี่ยวพันการเลื่อนลำดับ ในสังคมในระดับต่ำของชนชั้นปกครองซึ่งมีการซื้อขายศักดิ์ดี นี่คือชนชั้นพ่อค้าชนชั้นใหม่ที่มีที่ดิน ในชนบทและเป็นชนชั้นที่ได้รับประโยชน์เต็มที่

อันที่จริง หนี้สินของชาмуไรก็คือความมั่งคั่งของพ่อค้า เมื่อการค้าภายในเติบโตใหญ่ ขยายตัวก็ยิ่งเพิ่มความสลับซับซ้อนยิ่งขึ้น ชาวเมือง (chonin) ได้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญในสาขา อาชีพมากมาย คือ การขายส่ง การรับสินค้า การขนส่ง ตัวแทนจำหน่ายข้าว การแลกเปลี่ยน เงินตรา ธุรกิจสินเชื่อ ธุรกิจเก็งกำไรทุกรูปแบบ^๔ เป็นต้น ความรอบรู้เฉพาะด้านมีความสำคัญ มากขึ้น จนไม่เป็นการประหลาดแต่อย่างใดเลยที่พวกชาмуไรจะให้พ่อค้าดำเนินกิจการเงิน ให้ตน และชาмуไรก็ตกเป็นลูกหนี้ของพ่อค้า เช่นเดียวกับพ่อค้าซึ่งไม่ได้เปรียบนัก เพราะขุนนาง และบริวารยังคงมีอำนาจ มีเกียรติศักดิ์ และไม่รังรอที่จะใช้สิ่งเหล่านี้ให้เป็นประโยชน์แก่ตน การทวงหนี้สินชนชั้นผู้นำจึงยากนัก โดยเฉพาะเมื่อชนชั้นผู้นำนี้ปฏิเสธที่จะชำระหนี้ “เกียรติยศ” รัฐบาลส่วนกลางเองเหยียดการค้าอยู่แล้วย่อมจะริบสินค้าหมดถ้าผลประโยชน์ของตนได้ รับความกระทบกระเทือน เมื่อเผชิญภาวะเช่นนี้ พ่อค้าก็รวมตัวจัดตั้งสมาคมผูกขาดอาชีพแสวง หาความมั่นคงด้วยวิธีร่วมมือกันปฏิบัติการ ผลสำเร็จพอมีปรากฏอยู่บ้าง สมาคมผูกขาดอาชีพ เหล่านี้ที่การเป็นสมาชิกถือว่ามีค่านักนั้นมีความสามารถในการจัดซื้อขาย รักษาระดับราคาและ กำไรสูง ยิ่งกว่านั้น สมาคมเหล่านี้มักจะถูกพันเป็นพันธมิตรกับตระกูลโตกุงาวาและรัฐบาลส่วน แว่นแคว้นต่าง ๆ โดยดำรงตนเป็นธนาการ เป็นผู้รับเหมาส่งสินค้าหรือตัวแทนจำหน่ายในตลาด คำข้าวและผลิตผลอื่น ๆ สมาชิกได้รับผลตอบแทนในรูปของอภิสิทธิ์ทางสังคมและการคุ้มครอง โดยรูปแบบเช่นนี้ทำให้พ่อค้ามีอภิสิทธิ์มีฐานะที่จะดำรงตำแหน่งมั่งคั่งมากกว่าจะถูกขจัด ลิดรอน พ่อค้าหลายคนกลายเป็นผู้อาวุโสประจำเมืองที่ยอมสยบต่อการควบคุมของฝ่ายศักดินาฯ แต่ก็มีอำนาจล้นเหลือในท้องถิ่นของตน

ชาวเมืองเองก็ได้มั่งคั่งไปทั้งหมดแน่นอน พ่อค้าระดับเล็กกลุ่มหนึ่งต้องต่อสู้มาก เพื่อยังชีพ เช่นเดียวกับพวกฝึกงาน นักเดินทาง พวกจรจัด และกรรมกรรายวัน ซึ่งนับวันก็ถูก กลืนหายไปในกลุ่มใหม่ที่มาจากชนบท ดินแดนที่มีการจัดเก็บภาษีหนัก และการเก็บเกี่ยว ไม่ได้ผลนักผลักดันให้ชาวนาที่ยากจนลงต้องเข้าเมืองแสวงหาโชคลาภ แม้ว่าส่วนใหญ่จะมาประสบ

ความยากจนอีกรูปแบบหนึ่ง จำนวนชาวนาเหล่านี้ทั้งหมดมีส่วนเปลี่ยนลักษณะสังคม โดยทำให้ขนาดตัวเมืองขยายใหญ่ด้วยจำนวนประชากรเหล่านี้เพิ่มขึ้นเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น เกียวโตเมืองศูนย์กลางของทางการเมืองและการค้า ขึ้นชื่อในด้านการช่างฝีมือ นับเป็นเมืองที่ใหญ่มาก ต้องกลายเป็นเมืองอันดับสองรองลงมาจากเอโดะเมื่อพิจารณาในแง่ขนาดและความสำคัญ ของตัวเมือง เมืองเอโดะเดิมซึ่งเป็นเพียงหมู่บ้านประมงเล็ก ๆ ใน ค.ศ.๑๕๙๐ กลายเป็นเมืองที่มี ประชากรมาอยู่รวมกันที่ไม่นับรวมซาบุมิแล้วก็ประมาณ ๕๐๐,๐๐๐ คน ใน ค.ศ.๑๗๒๑^๕ ซามูไร มีประมาณกึ่งหนึ่งและเป็นผู้บริหารโภคสินค้าและบริการที่มากที่สุดในประเทศ ตรงข้ามกับโอซากา ซึ่งเป็นเมืองพ่อค้าเล็กกว่าเกียวโต คือมีประชากรเพียง ๓๐๐,๐๐๐ คน เกียวโตมี ๔๐๐,๐๐๐ คน ในศตวรรษที่ ๑๗ โอซากาเป็นศูนย์กลางของพาณิชย์กรรมและการคลังที่มีขนาดใหญ่มาก ยกเว้นมณฑลต่าง ๆ ในตะวันออกเฉียงเหนือ นอกเหนือจากเมืองเหล่านี้และนางาซากิ แล้ว ญี่ปุ่นไม่มีแห่งใดเป็นเมืองใหญ่ ๆ อย่างแท้จริง มีแต่เมืองตามชนบทที่มีขนาดแล้วแต่ขนาด ของแว่นแคว้น เมืองเหล่านี้เป็นตลาดและศูนย์กลางการบริหารราชการ

ชีวิตตามตัวเมืองในสมัยโตกูงาวา โดยเฉพาะในเมืองเอโดะ และโอซากา มีส่วนเสริม สร้างองค์ประกอบใหม่ให้แก่วัฒนธรรมญี่ปุ่นมาก องค์ประกอบนั้นเป็นเรื่องของเสียง ความ พลุกลามและสี ผิดแผกจากการเห็นวรั้งควบคุมตนเองที่มีอยู่ในแวดวงชนชั้นสูง องค์ประกอบใหม่นั้น มาจากประชากรประเภทที่เรียกว่าพวกเศรษฐีใหม่ (nouveaux riches) ที่เป็นพ่อค้า และวงศ์ ตระกูลของตน เพื่อความบันเทิงเรีงรมย์ของเหล่าขุนนางและพ่อค้า ได้มีการพัฒนาการ “โลกลอยฟ้า” (The floating world) เป็นแหล่งสำราญที่มีการละคร ร้านอาหาร สถานที่เล่นมวยปล้ำ สถานที่นัดพบปะกัน มีผู้คนประจำเป็นตัวแทนแสดงละคร พวกตลกนักเร่ นักเล่นนิทาน ตัวตลก หญิงงามเมือง หญิงบริการอาบน้ำ และพ่อค้าเดินตลาดซึ่งปะปนกันไปกับพวกลูก หลานของเศรษฐีใหม่ ซามูไรเสเพลและพวกฝึกงาน^๖ ศิลปะและวรรณกรรมได้มีส่วนเกี่ยวข้อง มากในโลกประเภทนี้ ภาพพิมพ์สีเป็นเรื่องเกี่ยวกับตัวแสดงละครและหญิงงามเมืองที่ขึ้นชื่อ บ้างก็เป็นภาพถนนหนทางย่านธุรกิจ ละครและหุ่นแสดงเรื่องที่ชาวเมืองนิยมชมชอบ คือ ความขัดแย้งระหว่างความจงรักภักดีต่อเจ้าของตน กับความอคติเอินเอียงส่วนตน เป็นเรื่อง ที่นำผู้ดูไปสู่โลกของสังคมชั้นสูง ไปสู่โชคสลาภ ไปสู่ความดีความเลวของเหล่าพ่อค้าและนักเดินทาง ชู้รักและภริยา นวนิยายและเรื่องสั้นก็มีแต่เรื่องทำนองนี้ ซึ่งมีได้เป็นวรรณกรรมประเภท สำหรับคนที่เจ้าระเบียบ แต่เป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต เมื่อเปรียบเทียบกับประเพณีนิยมของจีน แล้ว จีนนิยมฉันทลักษณ์ร้อยกรอง และภาพวาดรูปทิวทัศน์ ซึ่งจัดขีดไม่มีชีวิตชีวาและจอมปลอม

ผู้ที่มีฐานะดีพอที่จะใช้ชีวิตในเมืองใหญ่ ย่อมจะเห็นว่าชีวิตเต็มไปด้วยเรื่องการแต่งกาย หูหระ อาหารชั้นเลิศ และการใช้เวลาว่างที่มีแบบแผนปราณีตบรรจง ดึงดูดชาмуไรที่ไร้หนี้สิน ยิ่งนัก อย่างไรก็ตาม คนที่เอาจริงเอาจังย่อมรังเกียจชีวิตเช่นนั้นที่เสมือนการจุดคร่าห์ตัวตนของผู้คนและทำให้ศีลธรรมอ่อนลง ทำให้คน ๆ นั้นเป็นทหารและบริวารชั้นเลว ฝ่ายที่คิดปฏิรูป จึงต่อต้านความฟุ่มเฟือยและการฉ้อราษฎร์บังหลวงในเมือง กระบอกเสียงของชนชั้นพ่อค้าเองมิได้ปฏิเสธค่านิยมเด่นทำนองนี้ของสังคม ทั้งพ่อค้าและชาмуไรต่างก็ปรารถนาวิรคติ ความจงรักภักดีและการบริการอย่างมีธยัสถ์ เป็นการสมควรจะติเตียนทีเดียว ถ้าพวกเขาจะละเลยกฎนี้เพื่อแสวงหาชีวิตอันรื่นรมย์

ชาวนาเองก็นิยมความฟุ่มเฟือยดังกล่าวจนน่าตื่นตระหนก การที่ชาวนายากจนต้องละทิ้งที่นาหลังไหลเข้าสู่เมือง จนถึงขั้นกระเทือนหลายการผลิตทางเกษตร เป็นเรื่องที่น่ากลัวแล้ว และมันก็เลวยิ่งกว่านั้นอีก เมื่อไม่กี่คนที่ยังคงอยู่ตามหมู่บ้านไผ่หาความมั่งคั่งเพื่อความ เป็นอยู่ที่ดีขึ้น เป็นการสะท้อนถึงความเติบโตใหญ่ของการค้าขายที่ทำให้สินค้าและบริการแพร่หลายไปสู่ชนบท การที่มีเงินจับจ่ายใช้สอยก็เป็นเครื่องสะท้อนว่า เศรษฐกิจจะได้พัฒนาไปอย่างกว้างขวาง ในศตวรรษที่ ๑๙ ปรากฏการณ์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงกรรมวิธี ในการถือที่ดินและโครงสร้างของความมั่งคั่งแห่งหมู่บ้าน

แบบอย่างหมู่บ้านในสมัยโคกูวากาเป็นแบบของหมู่บ้านต้นศตวรรษที่ ๑๗ คือเป็นชุมชนที่ประกอบด้วยชาวนาผูกพันกับที่ดิน เพาะปลูกที่ดินกว้างพอที่จะค้าจุนครอบครวัของตน และเพียงพอที่จะจ่ายภาษีอากร ค่าธรรมเนียมต่าง ๆ แก่เจ้าที่ดิน เป็นชีวิตที่เสมอภาคกันใน ความยากไร้ที่ขุนนางต้องการให้คงไว้เช่นนั้น แต่ความไม่เสมอภาคก็ปรากฏตั้งแต่แรกเริ่มแล้ว ชาวนาที่มีอันจะกิน มักมีคนช่วยงานเป็นญาติบ้าง เป็นบริวารบ้างที่เยี่ยงทาส ชาวหมู่บ้านบางคนก็มีสิทธิ์ในตำแหน่งตามหมู่บ้านสืบต่อทอดในวงศ์สกุลของตนโดยอ้างว่าเป็นตระกูลเก่าแก่ ที่ตั้งรกรากในถิ่นนั้น ๆ กลุ่มเช่นนี้มักเป็นที่ปรึกษาและหัวหน้า หรือผู้นำหมู่บ้านที่มีอิทธิพลมาก ในวิถีชีวิตหมู่บ้าน ซึ่งแวนแคว้นมักจะถือหมู่บ้านเป็นหน่วยหนึ่งของการเก็บภาษีและการจัด เทศกาลเป็นต้น เจ้าหน้าที่ฝ่ายบ้านเมืองก็เป็นชาวหมู่บ้านเองเพียงแต่เป็นคนที่มีชั้นมีระดับจากชนชั้น ขุนนางเองเป็นตัวแทนของฝ่ายบ้านเมือง เจ้าหน้าที่ที่เป็นชาмуไรจากเมืองเอโดะ หรือจากปราสาท แห่งแวนแคว้นเป็นบุคคลที่เกรงกลัวกันมากจนไม่คิดจะเข้าใกล้ร้องเรียนสิ่งใดนอกจากจะสิ้น หนทางแล้วจริง ๆ เท่านั้น

การที่ที่ดินเพาะปลูกเพิ่มมากขึ้นในศตวรรษที่ ๑๗ จนถึงศตวรรษที่ ๑๘ มีส่วนขยายความไม่ทัดเทียมกันของความมั่งคั่งในหมู่บ้าน เพราะคนที่มีที่ดินมากมายเท่านั้นจึงจะสามารถบุกเบิกขยายที่ดิน และมีกำลังทรัพย์ที่จะปรับปรุงกรรมวิธีเพาะปลูก อย่างไรก็ตาม โครงสร้างของหมู่บ้านก็ได้ถูกทำลายลงด้วยเหตุที่มีการพัฒนาเศรษฐกิจการพาณิชย์กรรม เพราะได้นำกรรมวิธีอุปกรณ์ใหม่ ๆ มาให้ชาวนา นำปุ๋ย และพันธุ์เมล็ดพืชและทำให้หมู่บ้านค่อย ๆ ลดภาวะการยังชีพด้วยตนเองตั้งอดีต เมื่อการค้าแพร่หลายไปทั่วก็ทำให้ผู้คนหมดความจำเป็นที่จะต้องปลูกข้าวเองเมื่อมีเงื่อนไขดีพอ ชาวนาก็จะหันไปปลูกพืชผลที่ให้เงินให้ทองเท่านั้นเพื่อสนองตอบความต้องการของตัวเมืองซึ่งมีความเจริญเติบโตและมาตรฐานการครองชีพสูง ความต้องการนั้นได้แก่ผ้าไหม ผ้าฝ้าย พริกไทย ชีผึ้ง เมล็ดพืชเรพ (rape) คราม เป็นต้น ซึ่งกลายเป็นผลผลิตเสริมบ้างผลผลิตหลักบ้างตามไร่นา เป็นเหตุให้ชาวนาเริ่มเข้าไปเกี่ยวพันอย่างลึกซึ้งกับการพาณิชย์กรรม ความมั่งคั่งก็ทำให้ชาวนาต้องผลิตพืชผลตามความต้องการของตลาดที่ไม่แน่นอนนอกเหนือการควบคุมของเขา

ความเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมิได้ทำให้ชีวิตง่ายขึ้นสำหรับคนส่วนใหญ่ การกะเทาะกำไรความพินาศจากภัยธรรมชาติ และการแนะนำที่ไม่ใคร่ดีนักของเจ้าหน้าที่บ้านเมืองล้วนมีส่วนทำให้ราคาขายของสินค้าสูงขึ้น พ่อค้าตามตัวเมืองรวมกลุ่มกันผูกขาดกำหนดราคาปุ๋ยให้สูงจนทำให้ต้นทุนการเพาะปลูกสูงมากยิ่งขึ้น เจ้าหน้าที่บ้านเมืองเองก็มักจะแสดงตนสนใจเป็นเจ้าของแหล่งที่หักกำไรดีงาม โดยประกาศผูกขาดและบังคับซื้อผลิตผลในราคาที่ตนกำหนดขึ้น การบังคับซื้อและการจัดเก็บภาษี ทำให้ชีวิตของชาวนาและรายได้พลอยล่อแหลมอันตราย จนต้องหันไปพึ่งนักให้กู้เงินและท้ายสุดก็เลยสูญเสียที่ดิน โดยเหตุนี้ชาวนากลายเป็นผู้เช่าที่ดินหรือเป็นกรรมกรรับจ้างทำนา บางคนก็เข้าสู่เมือง บางคนก็รวมกันเป็นกลุ่มเป็นแหล่งแรงงานรับจ้างของโรงงานตามท้องถิ่นซึ่งเริ่มมีมาแล้ว เช่น โรงงานปั่นและทอผ้า การย้อมสี การต้มเหล้าสาเก (Sake—rice wine) หรือโรงงานกระดาษ

ในปลายศตวรรษที่ ๑๘ ต่อต้นศตวรรษที่ ๑๙ ที่เกิดพัฒนาการดังกล่าวเป็นช่วงระยะที่เกิดชนชั้นผู้ประกอบการภาคชนบทซึ่งมีความมั่งคั่งที่มีได้มาจากที่ดินแต่ประการเดียว ชนชั้นนี้มาจากเดิมเป็นกสิกรที่คอยโอกาสเมื่อเศรษฐกิจแนวใหม่หยิบยื่นให้ รู้จักการฉ้อฉลทำงานหนักและมีคุณพินิจที่ดีในการขยายงานไปถึงการซื้อขายปลี๊ก ให้กู้ยืมเงิน รู้จักตั้งโรงงานและแสวงหาอีกหลายวิธีบนวิถีทางที่นอกเหนือจากการเกษตร รู้จักเก็บเกี่ยวดอกเบียในฐานะเจ้าที่ดินแต่ก็อุทิศตนเพื่อการจัดการด้านนี้้น้อยมาก มีบางคนที่ดำเนินธุรกิจการค้าสำหรับพาณิชย์-

เกษตรกรรม บางคนก็มีธุรกิจจัดจำหน่ายซึ่งควบคุมนำแรงงานส่วนเกินของการเกษตรไปสู่แรงงาน สำหรับโรงงานทอผ้า หรือแม้บางคนก็มีโรงงานขนาดเล็กเป็นของตนเอง กลุ่มคนประเภทนี้มีทั่วไปทุกหมู่บ้านในมณฑลต่าง ๆ รอบเมืองเกียวโตและตามทะเลสาบ

กลุ่มคนประเภทนี้ดำรงชีวิตเหมือนชาวมูไรทั่วไปดังจะเห็นได้จากการกิน การแต่งกาย การศึกษา และการบันเทิงเริงรมย์ แต่แม้จะมั่งมีเพียงใดก็ยากที่จะเป็นที่ยอมรับอย่างเป็นทางการจากสังคม ในบางแห่งพวกนี้ต้องต่อสู้อย่างขมขื่นมากที่จะเข้ารับตำแหน่งระดับหมู่บ้าน ซึ่งถือว่าเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญมากเพราะหมายถึงเกียรติภูมิ และเป็นตำแหน่งที่เอื้ออำนวยวิธีการเก็บภาษีในลักษณะฉ้อฉล อีกทั้งเป็นตำแหน่งที่มีความสำคัญในด้านต่าง ๆ ที่เกี่ยวพันถึงผลประโยชน์ด้วยบางแห่ง พวกนี้ใช้วิธีแต่งงานกับฝ่ายที่มาจากตระกูลขุนนางใหญ่ในแคว้นแว่นแคว้น บางแห่ง พวกนี้ก็สามารถถือสิทธิ์เข้าไปดำรงตำแหน่ง โดยอาศัยอำนาจอิทธิพลเงินตรา บิบบัฟรัฐบาล อีกทั้งการไต่พยานถึงชั้นการชื่อยศศักดิ์ เศรษฐีใหม่ได้รับเงินเป็นนายทุนเงินกู้ แล้วได้ยศศักดิ์เป็นการตอบแทนซึ่งยศศักดิ์ที่ได้นั้นมีเพียงปริมาณจำกัด โดยนับเนื่องที่ชาวนาหลายคนกลายเป็นนายทุนเงินกู้ มีสิทธิ์ถือนามสกุล และมีสิทธิ์ถือดาบ 2 เล่มของชาวมูไร

กล่าวกันว่า โตงูงาวา อิเอยาสุ บรรณาธิการจะให้ลูกหลานของตนเป็นคนธรรมดา หรือยิ่งกว่านั้นและเริ่มที่จะสร้างกลไกบริหารราชการที่สามารถจะปกป้องลูกหลานจากความเบาปัญญาของตนเอง ระบอบการปกครองที่เขาได้สร้างขึ้นย่อมมุ่งธำรงรักษาไว้ซึ่งอำนาจของตระกูลโตงูงาวา บรรดาผู้นำตั้งแต่ระดับโชกุนจนถึงขุนนางทั่วไป พยายามจะให้สังคมอยู่ในกรอบแบบอย่างที่เขาได้วางไว้ตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 16 ภายหลังจากสงครามกลางเมือง กรอบแบบแผนนี้มุ่งเปิดโอกาสให้เหล่าผู้นำมีสิทธิ์มีเสียงในการใช้อำนาจสิทธิ์ขาดปกครองทั้งประเทศ อย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน ผลปรากฏเด่นชัดว่าเป็นยุคสมัยการอนุรักษ์ทางการเมืองและเป็นยุคแห่งโครงสร้างสังคมที่เข้มแข็งเข้มงวด เป็นยุคสมัยแห่งกฎระเบียบและแบบอย่างการลำดับชั้น ตำแหน่งและอภิสิทธิ์

ความพยายามที่จะถือว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องนอกกรีตผิดกฎหมายก็สำเร็จผลดีอย่างไรก็ตาม ดังที่ได้เห็นแล้วว่า ในต้นศตวรรษที่ ๑๙ ความพยายามนั้นล้มเหลวในหลายด้าน เพราะความมั่งคั่งในรูปแบบใหม่ในมือของกลุ่มคนซึ่งไร้เกียรติภูมิและอำนาจยอมทำให้กลุ่มนี้กระด้างกระเดื่องต่อระเบียบแบบแผนของสังคม พ่อค้าตามเมือง และผู้ประกอบการตามชนบทคือตัวอย่างในทำนองนี้ พ่อค้ามิได้คุกคามชาวมูไรมากอย่างที่คาดกัน เพราะในระหว่างศตวรรษ

ที่ ๑๘ พ่อค้ามีความผูกพันกับรัฐบาลเจ้าขุนนางทั้งหลาย โดยใช้ความชำนาญทางการค้าและการคลังให้เป็นประโยชน์แก่กลุ่มผู้ปกครองเพื่อแลกกับยศศักดิ์ ความมั่นคงและผลกำไร ในขณะที่กลุ่มร่ำรวยตามหมู่บ้านเป็นอันตรายมากกว่า พวกนี้ลงทุนในที่ดินมากจนสิ้นสะท้อนต่อระบอบการปกครองซึ่งถือที่ดินเป็นมูลค่าสูงสุด ระบบปราสาท-เมือง ได้ขจัดพวกชาмуไรมิให้เข้าไปร่วมใช้และจัดการที่ดินโดยตรง เพราะต้องรับใช้ขุนนางของตน ทำให้เจ้าของที่ดินกลุ่มใหญ่สามารถแทรกตัวเข้าไปอยู่ระหว่างกลางระบอบศักดินาสวามิภักดิ์กับที่ดิน เป็นสถานการณ์ที่เกิดขึ้นหลายครั้งแล้วในประวัติศาสตร์ญี่ปุ่น และถือเป็นเบื้องต้นไปสู่การเปลี่ยนมือจากระบบหนึ่งไปสู่อีกระบบหนึ่ง

ทั้งนี้มิได้หมายถึงว่า ได้มีภัยอันตรายฉับพลันทันทีจากความพยายามของกลุ่มเจ้าของที่ดินที่จะล้มระบอบศักดินาสวามิภักดิ์ หรือล้มตระกูลโตกูงาวา ส่วนใหญ่พึงพอใจกับฐานะกึ่งชาмуไรของตนดี ในขณะที่หลายแห่งในประเทศ เศรษฐกิจระดับหมู่บ้าน และโครงสร้างของสังคมระดับนั้น ยังมีได้รับรู้ความเปลี่ยนแปลงเลย ความยากลำบากที่บังเกิดขึ้นฉับพลันทันทีนั้นมาจากความปั่นป่วนทางการคลังที่มีผลต่อรัฐบาลส่วนท้องถิ่นและส่วนกลาง และความยากลำบากนั้นยังมาจากความระส่ำระสายตามชนบท รัฐบาลส่วนท้องถิ่นพยายามปรับปรุงการคลังด้วยวิธีเพิ่มภาษีอากร ทำให้ชีวิตในหมู่บ้านยิ่งลำบากมากขึ้น และคนรวยก็รวยยิ่งขึ้นท่ามกลางความยากไร้ เป็นเหตุให้เกิดกบฏชาวนา ภายหลัง ค.ศ.๑๘๐๐ เหตุต่าง ๆ ได้เกิดขึ้นประมาณปีละ ๕-๖ ครั้ง เป้าของกบฏมักเป็นบ้านที่อยู่ของนายทุนเงินกู้ เจ้าของที่ดิน หรือเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่ไม่เป็นที่นิยมกันนัก

ชาмуไรระดับสูงและระดับกลางฉุกเฉินได้รวดเร็วถึงภัยของเหตุการณ์ทำนองนี้ว่า อาจทำให้ชาмуไรสิ้นสุดการครอบงำสังคม จึงมีเสียงเรียกร้องให้ปฏิรูป แม้จะไม่ใช่ที่ยุติถึงวิธีการปฏิรูปเท่าใดนัก บางคนเรียกร้องให้ฟื้นอดีต โดยวิธีการออกกฎหมายจำกัดความฟุ่มเฟือย จำกัดขนาดของเมือง และแม้จนถึงการจัดสรรที่ดิน โดยมุ่งไปที่การลดการค้าและบีบบังคับให้ประชากรคืนสู่ความเคยชินดั้งเดิม บางคนก็วางแผนที่จะขึ้นขี่หลังเสือ โดยหาทางตกลงกับฝ่ายแนวใหม่ใหม่ และใช้แนวใหม่นี้ให้เป็นประโยชน์ในการเสริมสร้างอาญาสิทธิ์ดั้งเดิม ไม่ว่าจะโดยการกระทำหรือจะโดยการต่อสู้เพื่อรักษาอำนาจไว้ ทั้งฝ่ายกบฏและฝ่ายเรียกร้องปฏิรูปต่างก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างอนาคตทางการเมืองให้แก่ญี่ปุ่นมาก จึงเป็นการสมควรที่จะต้องพิจารณาปัญหาและนโยบายของสองฝ่ายในรายละเอียด